

Liberal Socialism: En nygammal idé

I många länder sker nu en utveckling mot att alltfler företag ägs och/eller styrs av dem som arbetar i företaget. Paradoxalt nog är sådana företag betydligt vanligare i det "superkapitalistiska" USA och konservativt styrda Storbritannien än i Sverige.

För de allra flesta är liberalism och socialism varandras ideologiska och politiska motpoler. Socialism anses stå för statlig kontroll av ekonomi och samhälle, centralstyrning och kollektivistisk klasskamp. Liberalism tänker de flesta är liktydigt med individens självbestämmande, marknadens primat och en begränsning av statens roll. Socialister anser allmänt att liberaler är okänsliga för den ojämlikhet som marknadsekonomin ger upphov till och att de lägger alldeles för stort ansvar på den enskilde när det gäller att hantera sociala problem. Liberaler å sin sida menar att socialister underskattar farorna med en alltför stark statsmakt och att de bortser från marknadsekonominns förmåga att skapa ekonomisk tillväxt och motverka fattigdom.

Ett fåtal politiska tänkare har emellertid utmanat och försökt upphäva denna motsättning. En av dessa var Carlo Rosselli som redan 1929 lanserade begreppet *liberal socialism*. Rosselli, som kom från en välbärgad italiensk-judisk familj, anslöt sig tidigt till socialistpartiet i Italien. Han utvecklade sin kritik av marxismen efter partiets misslyckande att hantera den politiska situationen efter första världskrigets slut, då en massiv strejkvåg innefattande en hel del våld och många fabriksokkupationer förde landet till vad som låg nära ett inbördeskrig. Det socialistiska partiets oförmåga att hindra fascismens framgångar gjorde honom kritisk till marxismens determinism. I mitten av 1920-talet gav han upp en lovande akademisk karriär för att ansluta sig till den militanta antifascistiska rörelsen.

Efter att ha hjälpt några av Mussolinis opponenter att fly arresterades Rosselli och internerades i ett fångläger på ön Lipari där han i lönnodm skrev boken "Socialismo liberale". Han kritiserade där den klasskampslinje som socialistpartiet drivit 1919–20 för att ha bortsett från att arbetarklassen faktiskt var i klar minoritet och för att ha gett de reaktionära krafterna motiv för de olagliga politiska aktioner som resulterade i fascismens seger.

Rosselli hävdade att den socialistiska kampen måste underordnas demokratins villkor och rättsstatens principer. Liberalismens försvar för individens rättigheter var, enligt Rosselli, i själva verket den etiska grunden för socialismen. Han kritiserade särskilt de ryska kommunisternas diktatur och Lenins vurm för byråkratisk maktutövning mot vilket han ställde en ekonomi byggd på decentralisering och lokala autonoma kooperativ. Vidare kritiserade han Stalins och Tredje internationalens "klass mot klass"-strategi som under termen "socialfascism" klumpade ihop socialdemokraterna med borgerliga liberaler, vilket omöjliggjorde en enad kamp mot fascismen. I stället för Lenins tvångskollektivering och enpartidiktatur förordade Rosselli strukturella sociala reformer som skulle öka den individuella friheten grundat på ett fritt civilt samhälle.

Efter drygt två års fångenskap lyckades Rosselli fly till Frankrike där han skapade rörelsen Giustizia e Libertà (Rättvisa och frihet), som blev en viktig del av oppositionen mot fascismen. I juni 1937 mördas Carlo Rosselli och han bror Nello i kurorten Bagnoles-de-l'Orne av en grupp franska fascister. Rättsliga processer efter kriget gav vid handen att detta med all sannolikhet skedde på uppdrag av Mussolini. Bröderna Rossellis begravning i Paris blev till en stor antifascistisk manifestation med över 100 000 deltagande.

På svensk mark kan man som en parallell till Carlo Rosselli lyfta fram Gustav Möller, legendarisk socialdemokra-

LO-borgen vid Norra bantorget i Stockholm.

Foto: Fredrik Sandberg/TT

tisk politiker i det som brukar kallas "den andra generationen". Mest känd är han som socialminister och skapare av den svenska välfärdspolitikens grundpelare, men detta skymmer delvis hans roll som liberal-socialistisk tänkare. Liksom Rosselli blev han förskräckt av effekterna av maximalistisk revolutionär klasspolitik, vilket för Möllers del gällde erfarenheterna från finska inbördeskriget. Han blev 1918 ditsänd av den socialdemokratiska partistyrelsen som en av tre medlare med uppdrag att förhindra fortsatta krigshandlingar. I mötet med de finländska socialdemokraternas ledare kritiserade han skarpt de våldsdåd och övergrepp som den röda sidan gjort sig skyldig till. Enligt Möller innebar detta att man kom att sakna "den moraliska kraft" som behövdes för att motverka den borgerliga reaktionen. Hans partifränder avvisade emellertid medlingsförslagen abrupt och valde att fortsätta klasskriget. Som bekant slutade detta i ett synnerligen bitert nederlag för den röda sidan. Mängden dödsoffer blev, räknad som andel av befolkningen, minst lika stor som i det mer omtalade spanska inbördeskriget 1936–39.

Från denna erfarenhet drog Möller samma slutsatser som Rosselli gjorde från klasskonflikterna i Italien vid samma tid, nämligen att den socialistiska rörelsen inte fick vika en tum från den parlamentariska demokratins och rättsstatens principer. Liksom Rosselli drog han också slutsatsen att det inte gick att enbart bygga den socialistiska strategin på arbetarklassen eftersom denna inte var i majoritet. I stället borde man söka bredare allianser, och så blev det som bekant för den svenska socialdemokratin, först med bönderna och senare med tjänstemännen.

Gustav Möller var också mycket kritisk till kommunisternas förkärlek för socialism som förstatligande av produktionen. I ett berömt tal som han höll vid den skandinaviska arbetarkongressen i Köpenhamn 1920 yttrade han följande angående statens förhållande till företagen: "Det råder icke ringaste tvivel, att när vi skola realisera dessa väldiga planer, måste vi även lösa problemet med byråkratin. Det gagnar intet att skapa en stat där ämbetsmännen sitta på byråerna och leda och behärska produktionen. Vi måste skapa andra former." Hans huvudidé var att produktionen skulle utföras av "autonoma självstyrande" företag där de anställda samt ävare konsumenter och företrädare för ett bredare samhällsintresse satt i styrelserna. Hela ansvaret för utvecklingen av produktionen skulle enligt Möller inte ligga

i någon statlig instans för centralplanering utan "hos företaget själv".

Det blev dock inte mycket av hans visioner om en socialism byggd på självstyrande företag. 30-talskrisen och därefter andra världskriget kom emellan. Han kritiserade emellertid skarpt försöken att mildra kravet på en socialistisk samhällsordning när partiet antog ett nytt program 1944. År 1946 förlorade han som bekant omröstningen om partiledarskapet till den yngre Erlandergenerationen som lade socialismen åt sidan till förmån för skapandet av den starka välfärdsstaten.

Även när det gällde organisering av välfärdspolitiken kom emellertid hans liberal grundade skepsis mot centralstyrning och statliga myndighetsutövning fram. Sjukförsäkringen skulle administreras av lokala sjukkassor, arbetslöshetsförsäkringen av fackliga a-kassor. I utformning av ekonomiskt stöd till småföretag under 30-talskrisen uttalade Möller direkt sitt misstroende mot att den statliga myndigheten på området (Kommerskollegium) skulle anförtros att hantera detta. Stödet kom i stället att administreras av regionala företagarföreningar som tillkom på hans initiativ.

Fanns det något som i dag motsvarar Möller-Rosselli-linjen om en förening av liberalism och socialism? Om man med socialism menar att kapitalägandets makt över produktionslivet ska begränsas eller till och med upphöra så är svaret ja. I många länder sker nu en utveckling mot att alltfler företag ägs och/eller styrs av dem som arbetar i företaget. Som den amerikanske ekonomen David Ellerman visat är såväl marxismens som kapitalismens grundtes om att kapitalägandet är vad som i en marknadsekonomi ger makt i produktionen alldeles fel. I en marknadsekonomi kan kapital hyra (anställa) arbetskraft och då är det kapitalägarna som styr verksamheten. Men i en marknadsekonomi kan de anställda hyra (låna) det kapital som behövs i företaget och då är det de anställda som har makten över produktionen. I en marknadsekonomi är det således inte kapitalägandet i sig som avgör maktrelationerna inom ett företag utan hur "hyreskontraktet" mellan kapital och arbete är konstruerat.

Företag som ägs och/eller styrs av de anställda har nu studerats i fyra decennier och resultaten är att sådana företag klarar sig ekonomiskt mycket väl, de betalar också högre löner och har betydligt högre andel nöjda medarbetare. Till detta kommer att de också motverkar den ökande ekonomiska ojämlikheten genom att de anställda förutom sina löner också får del av kapitalavkastningen, ofta i form av avsevärt högre pensioner.

Paradoxalt nog är sådana företag betydligt vanligare i det "superkapitalistiska" USA och konservativt styrda Storbritannien än i Sverige. Det beror på att lagstiftningen där tillåter att de anställda kan, via en personalstiftelse, köpa sitt företag med företagets kommande vinster som ekonomisk säkerhet. De anställda riskerar således inte några egna pengar när de övertar företaget. Detta är förbjudet i Sverige som dessutom enligt EU har de sämsta institutionella villkoren inom unionen för att sådana företag skall kunna bildas. Till detta kommer att i USA underlättas detta av förekomsten av förmånliga skatteregler och möjligheter till statliga lån. Denna politik för personalägande stöds intressant nog av både det republikanska och det demokratiska partiet vilket gjort att nästan tio miljoner löntagare nu arbetar i sådana företag.

I Sverige är emellertid intresset för en sådan modell mycket begränsat, förmodligen för att LO starkt har motsatt sig detta eftersom en sådan lösning skulle innebära en mindre och starkt förändrad roll för facket. Historiens ironi är således denna: ju starkare den fackliga rörelsen är, desto lägre än utsikterna för etablering av ekonomisk demokrati, eller om man så vill, en liberal socialism.

Bo Rothstein

Professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet
understrecket@svd.se